

elején, 100 évvel az „első ipari forradalom” után sem kellett eldugott felvidéki, erdélyi falvaknál messzebb mennie, hogy élő állapotában tapasztalhasson meg valami egészen más „európai kultúrtörténetet”. Amelynek szintén megvoltak a maga réges-régi kísértői és kísértetei. Nem véletlenül előzte meg a „modern” kísértetének megjelenését a népballada „ösi”, tudatalattiba szorult kísérteteinek föltámadása *Erlkönigtől Raul barbe-bleue-n át Loreleyig* és tovább. Azt már csak száj elé tett kézzel merem hozzátenni, nehogy rasszizmussal vádoltassam: a „modernitás” hajnalán feltámadt kísértetek előszeretettel öltöttek antik északi mezt. Mintha az „*unheimlich*” modern értelmének születése valami ósgermán kulturémát idézett volna meg a közös tudattalanból. Hiszen az sem lehet véletlen, mely nyelvben él ősidők óta az *unheimlich* szó, mintegy titkon várakozva, hogy a XVIII. század vége új, modern, „lefordíthatatlan” jelentést adjon neki, *unheimlich*héz téve magát a szót is. Az *Unheimliches* örök; mindennek, ami emberi, mindig volt és mindig lesz színe és fonákja, arca és árnyéka. Önmagában ennek felismerése elegendő ahhoz, hogy az ember *unheimlich* – otthontalanul? – érezze magát a bőrében.

Ertesültünk róla, hogy Péteri Lóránt nyolc évvel ezelőtt védte meg doktori tézisét, mely előtte feltehetően még egyszer nyolc éven át munkában volt; a fenti idézet fiatalos doktriner-sége sejtetően zárványként maradt meg a felnőtt – de még mindig ifjú – szerző művének kiadott változatában. Lehetségesnek tartom azonban, hogy az író túlhevű szűkebb és tágabb tudományos környezet hatása is hozzájárult a magáét a történeti és esztétikai szemlélet helyről helyre megnyilvánuló esszencializmusához, mely hajlamos sarkítottan egyértelmű, „szükségszerű” kapcsolatokat feltételezni történeti és lélektanilag okok, illetve művészi-zenei okozatok között. Az áttekintett óriási irodalomban döntő túlsúllyal szerepelnek az új és legújabb *musicology* termékei, azokban pedig mindannyian, akik néhány évtizeddel ezelőtt megégettük ujjunkat a „történelmi materializmus” esztétikájának lángjánál, olykor (*unheimlich*

módon) saját múltunkra emlékeztető hajlamot fedezünk föl a művészeti jelenségek kategorikusan egyértelmű származtatására. Mondani sem kell, nem függetlenül az elementáris hatástól, melyet a *deutsche Ideologie* – Hegel, Marx, Freud, Adorno, Dahlhaus – az újabb angol-amerikai szerzőkre gyakorol (angol fordításban).

Az irodalomjegyzékből látom, hogy Freud nyomán az angol nyelvű zenei irodalomban is ott kísért az „*uncanny*” témája – ez a jelző az *unheimlich* angol pandanja, komikusan más etimológiai gyökérről. Mahler és a scherzo, illetve az *unheimlich* összekapcsolásának gyümölcsöző gondolata azonban érezhetően nem olvasmány-, hanem primer zenei élmények nyomán fogant Péteri Lórántban. E szerencsés találatot finom kézzel használja fel elemzésében; nem meríti ki, és nem abszolutizálja. Különösen meggyőző az *unheimlich* jelenlétének kimunkálása a scherzo XIX. századi történetének azon dinamikus-programatikus, ördögi kísértetekről átvitt alfájában, melyet Berlioztól Liszten át Dukasig rajzol meg. Annak ábrázolása pedig valóságos zenetudományi trouvaille, hogy hogyan von le Mahler a *Zauberlehrling*-vonal ördögiességéből szimfonikus-világszínpadit léptékű, összetett zenei-formai következtetéseket. Ehhez a vonalhoz csak azt a megjegyzést fűzöm, hogy a program-scherzo egyik megidézett altípusa, a Mendelssohn-féle tündér-scherzo világa bizonyosan *heimlich* (titkos) ugyan, de nem *unheimlich* (borzongató). Nincs előttem a *Traumdeutung*, de nem hiszem, vagy legalább remélem, hogy Freud tagadná: ritkán, de előfordul, hogy az ember szépet álmodik. Például azt, hogy a tündérek bájos scherzo-táncosnók.

Két záró megjegyzés. Az első maga a banalitás: más zene, más műfaj is lehet *unheimlich*, nem csak a scherzo: nem ismerem mélyebben, varázslatosabban *unheimlich* zenét a *Befejezetlen szimfónia* nyitótételének főtema-szakaszánál. Schubert is úgy érezhette, ez az *Unheimlichkeit* fokozhatatlan, ezért félbehagyta a scherzo komponálását. A második megjegyzésemmel is. Schubertnél maradok. Képtelen vagyok a „kísérteties intézményesülésének” hallani a nagy C-dúr szimfónia

„formailag konzervatív” Scherzóját – valószínűleg Péteri Lóránt sem képes erre, ezért is kerüli a tétel említését a könyvben. Ami az A-dúr Trióban – a beethoveni Hetedik szimfónia scherzo-trióját visszhangozva – a fafűvös kórusán üzenetet küld, az másik világ, de nem kísértetvilág – nem másvilág. Schumann – akinek fenlett érzékét az *unheimlich* iránt senki sem tagadja – a C-dúr szimfónia ismertetésében tudvalévőleg minden második mondatban „soha be nem járt régiókat”, „más, magasabb szférákat”, „mennyei vendéget”, „mennyei hosszúságot” emleget. Az egész mű *himmlisch* – csak a Scherzo formája lenne *unhimmlisch*?

TALLIÁN TIBOR

Kornai János: Dynamism, Rivalry and the Surplus Economy

TWO ESSAYS ON THE NATURE OF
CAPITALISM

Oxford University Press, 2014. 191 old.

Kornai János nem vette félvállról a (számunkra ismeretlen) kínai közgazdász 1999-es biztatását: „Ideje megírni az új könyvet, a hiány közgazdaságtana helyett immár a többlet közgazdaságtanát.” (51. old.; ahol nincs változás, ott az eredeti 2011-es magyar szöveget idézem az angol nyelvű könyv oldalszámával.) A 2000-es évtized közepén hozzájárult a kapitalizmuskutatáshoz. „Évtizedeken át a szocialista rendszert tanulmányoztam. Munka közben alakult ki a módszertan, amelyet a kutatásaimhoz használtam, és amelyet később »rendszerparadigmának« neveztem el. Kísértést érezek arra, hogy ugyanezt a megközelítést alkalmazzam a kapitalista rendszer vizsgálatában. Sokáig húzódoztam a feladattól, mert úgy gondoltam, hogy a kapitalizmus elemzésére sokkal inkább hivatottak azok, akik kezdettől fogva erre specializálódtak, és több tapasztalatot szereztek a rendszer működéséről. Am éppen a

nyugati világban élő barátok, kollégák biztattak a próbálkozásra. Azzal érveltek, hogy gondolati többletet adhat hozzá a már felhalmozódott tudáshoz az a kutató, aki a szocialista rendszer ismeretében, azzal összehasonlítva tekint a kapitalizmusra.” (Uo.) Döntésével résztvevője lett a kapitalizmus főbb jellemzőiről, kialakulásáról, fejlődési szakaszairól, változásairól, változásairól két évszázada tartó – és a 2008-as válság után erősen élénkülő – vitának (Jürgen Koczka: *Capitalism: The Reemergence of a Historical Concept. ISHA Newsletter*, 5 [2016. november], 1. szám, 1–7. old.).

Kornai 2010 táján a részeredmények közreadása mellett döntött. „Gyakran elképzelttem, hogy írok egy új, átfogó könyvet, a *Szocialista rendszer* páriját, amelyben összegzem mindazt, amit tudok és gondolok a kapitalizmusról. Nincs erőm ehhez.” A bizonyára fájdalmas újratervezés a visszhang és a befogadás szempontjából hatékony döntésnek bizonyult. Magyarországon 2011-ben megjelent, négy tanulmányt tartalmazó kötetet (Kornai János: *Gondolatok a kapitalizmusról. Négy tanulmány*. Akadémiai, Bp., 2011.) kiadták Lengyelországban, Oroszországban, Vietnamban és Japánban. A recenziókban mért hazai és külföldi visszhang is jelentős. A szerző honlapján 12 magyar nyelvű, 2 oroszról magyarra fordított és egy angol nyelvű ismertetést olvashatunk (<http://www.kornai-janos.hu/Kornai2011%20recenziok.html>).

Az Oxford University Press kötetét két tanulmányt tartalmaz a négyből. A szerző, vagy a kiadó válogatása tudatos: mindkét írás kapcsolódik a kapitalista rendszer 2008 utáni állapotáról és túlélési esélyeiről világszerte zajló vitához.

Kornai a magántulajdon túlsúlyán alapuló piacgazdaság *elkötelezett* híve. Innovációtanulmánya azonban nem valamiféle *manifestum* a kapitalizmus mellett. A közgazdaság-tudomány bevált módszereit alkalmazva összehasonlítja a kapitalista és a szocialista rendszer innovációs teljesítményét: „amellett érvelek, hogy a gyors innováció és a dinamizmus nem véletlenszerű jelenségek, amelyek vagy végbemennek, vagy sem – ellenkezőleg, ezek a kapitalizmus mélyen

gyökerező, rendszerspecifikus tulajdonságai. Ennek ellentétéképpen, a szocialista rendszernek a forradalmian új termékek létrehozására való alkalmatlansága és a technikai haladás más dimenzióban tapasztalt lassúsága nem valamiféle gazdaságpolitikai hiba következménye, hanem mélyen gyökerezik rendszerspecifikus tulajdonságaiban.” (3. old.)

A két rendszer közötti robusztus teljesítménykülönbséget mutatja az 1917 óta született 89, nagy jelentőségű, forradalmi innovációt tartalmazó tábla. „A felhasználók nagy csoportjai számára jelentős, az emberek többsége és nem csupán a szakértők kis csoportjai által ismert” és „nem a hadsereg által finanszírozott” (9. old.), forradalmian új termékek és technológiák közül mindössze egynek (a szintetikus guminak) a születése köthető a szocialista, jelesül a szovjet gazdasági rendszerhez. Nem kisebb a két rendszer közötti különbség az új termékek, technológiák terjedésének vagy befogadásának sebességében, illetve az első alkalmazók követésének időtartamában sem. Igencsak tanulmányos a polipropilén története, amelyet 1957-ben gyakorlatilag egyszerre találtak fel és kezdtek gyártani Nyugat-Németországban, Olaszországban és az Egyesült Államokban. Nagy-Britanniában két, Franciaországban három, a Szovjetunióban pedig tizenhárom év kellett a termelés elindításához (11. old.). A könyvben szerepel a folyamatos acélöntés esete, aminek aránya 1970-ben a Szovjetunióban és az Egyesült Államokban egyformán 4 százalék volt, de 17 évvel később a szovjet 16 százalékkal szemben az USA acéliparában már 58 százalékkal részesedett ez a technológia (13. old.).

A nép vagy a szakértők eltérő újtókedve vagy képessége nem magyarázza ezeket az eltéréseket. Kornai több történettel dokumentálja, hogy a szocialista rendszer újítás- és változásellenes feltételei miatt jelentős innovációk rekedtek meg a feltalálás szakaszában. A kényszerített innovációk (Laki Mihály: *Kényszerített innováció. Szociológia*, 1984–85, 1–2. szám, 45–53. old.) pedig a rendszer defektusainak – például a tartós és általános hiánynak – csak részben sikeres ellensúlyozását

szolgálták. A szocialista rendszerből *hiányoztak a kapitalizmus jellegzetes, az innovációs folyamatot létrehozó és gerjesztő vonásai*. Kornai ezek között említi

1. a decentralizált kezdeményezést (nem kell engedély a kísérletezéshez);

2. a sikeres innovációval járó óriási jutalmat;

3. a piaci versenyt;

4. a széles körű szabad kísérletezést és végül

5. a nagy mennyiségű befektetésre váró, lekötetlen szabad tőkét és a finanszírozás rugalmasságát.

A szocialista rendszert ezzel szemben

1. a centralizáció, a bürokratikus utasítások, engedélyek jellemzik. Ebben a rendszerben

2. a feltaláló semmilyen, vagy csak jelentéktelen jutalomban részesül;

3. nincs verseny a termelők között és az eladók között;

4. a kísérletezésnek igen szűkek a korlátai;

5. nincs felhasználásra váró, lekötetlen, szabad tőke, ezért is merev a beruházások allokációja.

A szocialista rendszer összeomlását követő átmenet éveiben a volt szocialista országokban halványultak, majd eltűntek ezek a jellemzők, és felgyorsult az innovációs folyamat. Itt is létrejöttek forradalmi újítások, piacra léptek innovációra szakosodott kisvállalkozások, felgyorsult az új termékek és eljárások átvétele és terjedése. Az előbbire a Skype-nak észt mérnökök által kifejlesztett szoftverjét és a magyar Graphisoft háromdimenziós építtervező programját említi a könyv. A gyors terjedés nagy sikertörténetei pedig a mobiltelefon, a számítógép és az internet.

A szocialista és a kapitalista rendszer összehasonlítása az innováció elemzésének egyik fontos és eredményes módszere. Észre kell azonban vennünk a gyenge oldalait is. A „létező szocializmus” napjainkban nem világrendszer, hanem csupán néhány, a világ társadalmában, gazdaságában jelentéktelen és extrém országot jelent. Ezért, hogy Kornai a *múltbeli szocializmust hasonlította az akkori, illetve a ma is élő és változó kapitalizmus*hoz. A rendszer látványos zsugorodása valószínűleg nem okoz gondot

a történészeknek, a rendszerváltás kutatóinak (jelenkortörténészeknek), de a kapitalizmus 1989 után lezajló változásait, új jelenségeit elemző szociológusoknak, közgazdászoknak megnehezíti az összehasonlítást. Az új fejlemények, például az élmunkát tömegesen kiváltó új technológiák, a decentralizált (nap- vagy szél-) energiatermelés társadalmi-gazdasági hatásainak elemzésekor korlátozott eredménnyel kecsegtet a rendszertükrös használata. Más elemzési módszereket célszerű alkalmaznunk akkor is, ha a fejlett piacgazdaságok eltérő innovációs teljesítményét kutatjuk. (A korábban említett 89 forradalmi innováció közül 69 az Egyesült Államokban jött létre!) És akkor is, ha az innovációk keletkezésének, sűrűségének időbeli hullámzását, csomósodásait vizsgáljuk. Újabb írásaiban – például a Piketty könyvéről írt bírálatában –, érzékelve a szocializmussal való összehasonlítás gondjait, már nagyobb hangsúlyt kaptak a kapitalista rendszeren belüli folyamatok (Kornai János: *Milyen is hát a tőke a 21. században? Megjegyzések Piketty könyvéhez. Közgazdasági Szemle, LXII [2015. szeptember], 909–942. old.*).

A tanulmányból is kiderül, hogy a közép-európai fogyasztók élvezik, használják az innovációs folyamat eredményeit, de a többségük ettől még nem válik a kapitalizmus és a piacgazdaság hívévé. Hiába az új termékek gyors megjelenése az átmenet országainak a piacán. „Sajnos a kapitalizmusnak ez a jól látható erénye többnyire nem kapja meg azt az elismerést, amit megérdemelne. A legtöbb ember, de még az alternatív rendszerek legtöbb professzionális kutatója is figyelmen kívül hagyja – ezért haragos vagyok, és csalódottnak érzem magam, amikor ezt a mellőzést látom.” (13. old.)

Kornai részletesen dokumentálja, hogy a politikusok és a közgazdász szakma folyamatosan újatermeli és erősíti ezt a felemás viszonyulást. A kapitalizmussal szembeni ambivalencia fontosabb okait azonban a kötet második, *Hiánygazdaság – többletgazdaság* című tanulmányában mutatja be. Valószínűleg ez az el nem készült könyv legfontosabb fejezete, pontosabban e fejezet vázlata,

első változata. Visszatérés a főáramú közgazdaságtant és sztárjait provokáló, és ezzel Kornai János nemzetközi szakmai megítélését gyengítő *Anti-egyensúlyhoz* (Kornai János: *A gondolat erejével. Rendhagyó önéletrajz. Osiris, Bp., 2005.*). „Most is úgy látom, hogy aggályaim és ellenvetésem indokoltak voltak. Az azóta szerzett ismereteim felhasználásával megpróbálom újra kifejtetni mind a kritikai megjegyzéseimet, mind pedig a terminológiai és metodikai ajánlásaimat. Hátha most többre jutok velük.” (70. old.)

Ebben a különös, eklektikus szövegben Kornai nem követi a mainstream folyóiratok közlési szokásait és szabályait. A gazdaságtörténetből vett vagy kreált példák, statisztikák, anekdotikus események, esetek, verbális elméleti állítások, sejtések dokumentálják, bizonyítják, illusztrálják a tanulmány központi gondolatát: „a szocialista rendszer jellegzetes tulajdonsága a hiánygazdaság, a kapitalista rendszeré pedig a többletgazdaság.” (51. old.)

A nem közgazdász olvasó talán nem is tudja, mennyire meghökkenítő és sok szempontból újszerű ez az állítás. A főáramú közgazdaságtan ugyanis – miközben elfogadja, hogy a szocialista gazdaságban tartós és széles körű a hiány, addig a kapitalista gazdaságban „[v]an ugyan fluktuáció az egyensúly körül (most éppen nagy a kilengés, ám a tartós trend mégiscsak az egyensúly” (52. old.). Kornai szerint viszont: „Létezik-e ott (a piaccon L. M.) egyensúlyi állapot? Erre a kérdésre határozott nemmel felelnék. A valóságos piacon, a valóságos koordinációs és allokációs mechanizmusok működésében nincs és nem is lehet nyugalmi állapot. Az egymással versenyző vagy egymással szemben álló erők folytonosan változnak. Éppen a változás a lényeges esemény. Ha netán, véletlenül, egy percre nyugalom lenne, az lényegtelen és véletlen esemény.” (107. old.) *A termék- és szolgáltatás piacok túlnyomó többsége a tartós túlkínálat állapotában van a kapitalista rendszerben.* „Lehet, hogy mindegyik termelő és kereskedő külön, saját egyéni érdekeit mérlegelve, úgy gondolja: éppen ekkora készletet, tartalékkapacitást kell tartania. És mégis, az összes raktáron

levő eladható termék és a tartalékkapacitások azonnali igénybevétele nyomán kis késleltetéssel eladható összes termék együttesen több (lényegesen több!), mint amennyit a vevők összességére képes megvenni.” (52. old.)

Kornai fontos felismerése, hogy a kapitalista rendszer meghatározó tulajdonságai, folyamatai: a monopolisztikus verseny, a kereslet bizonytalansága, az innováció (amikor egymás mellett kapható a kivuló és a helyére lépő új termék) a gazdaság szereplőit a keresletet tartósan meghaladó termelési és készlet-többlet kapacitások előállítására készítik. Túlkínálatot okoznak a volumen függvényében keletkező megtakarítások (skáláhozadék) is. Ilyenkor a fajlagos költségek csökkenése ellensúlyozza az eladatlan készletek és kihasználatlan kapacitások költségeit.

Nemcsak a „kínálati folyamatokat felfelé hajtó”, de a keresletet visszafogó tényezők is hozzájárulnak a tartós túlkínálatához. Az utóbbiak közül talán a legfontosabb a munkaadó és a munkavállaló érdekellentete: „a kapitalista piacgazdaságban a bérek elszaladásának kerülhetetlenül gátat szab a munkaadók ellenérdekeltsége, a munkavállalóknak ez a jövedelmi korlátja végső soron korlátot szab a termelés expanziójának.” (68. old.)

Kornai *Shortage-Surplus* elmélete tehát oksági kapcsolatot mutat ki a rendszer (szocializmus versus kapitalizmus) és a kínálat és kereslet nemcsak hosszabb távon mutatkozó, hanem krónikus eltérése között, mégpedig krónikusan vagy a hiány, vagy a többlet jelenségei dominálnak. A kapitalizmus az üzleti ciklus felmenő ágában is többletgazdaság. Ez eredeti és igen fontos gondolat, amelynek számos lényeges következménye van, a kapitalizmus alaptulajdonságait más megvilágításba helyezi. Ugyancsak új és eredeti gondolat, hogy az áruk és szolgáltatások piacának krónikus állapota és a munkaerőpiac krónikus állapota kapcsolt termék. Ha pl. a szocializmusban áruhiány van, (amit az emberek nagy része bajnak érez), akkor nincs krónikus munkanélküliség (ami a munkavállalók számára előnyös.) Megfordítva: ha a kapitalizmusban árubőség van (amit a fogyasztók nagy része előnyként él meg), akkor bele kell kalkulálni, hogy

a munkaerőpiacon is elkerülhetetlen a többlet (ami a munkavállalók számára kedvezőtlen). Mindkét rendszerben, annak mindkét nagy piacán létezhet többlet és hiány egymás mellett. Az viszont rendszer-specifikus, hogy a hiány vagy a többlet a domináns.

Vajon jelentős hozadékkal kecsegtet, vagy pedig kockázatos az egyensúlyközponthú piacelfogás helyett Kornai „megkutatott” részekből, sejtésekből, hipotetikus állításokból felépített, de mégis konzekvens elmélete alapján kutatni vagy elemezni a kapitalista rendszer eseményeit és folyamatait, bemutatni és értelmezni a többletgazdaság elméletétörténetét?

Különösen, hogy ő figyelmeztet: a többletgazdaság kutatása nem ígér gyors és látványos eredményeket. Rendre hiányoznak a túlkínálat mérését lehetővé tevő statisztikák, felmérések, adatbázisok. Számos esetben az adatgyűjtést és feldolgozást megkönnyítő fogalmak, osztályozások sem állnak rendelkezésünkre. Az adatok értelmezése is komoly nehézségekkel jár. A kínálat és a kereslet folyamatos egymáshoz igazodása miatt nehezen mérhető az „igazi kínálat és a valóságos kereslet”. Nehezíti a kutató elemző munkáját, hogy túlkínálati és keresleti jelenségek nemcsak egymás mellett léteznek, de interakció is van közöttük. Mi több: „A túlkínálati jelenségek továbbgyűrűznek, túlkínálati multiplikátorhatás keletkezik.” (78. old.) Még a tiszta, könnyen kezelhető esetekben – piacokon – is nehéz elválasztani a szükséges és a felesleges készleteket és kapacitásokat. Tévútra vezethet a kényszerű, ám jogosulatlan aggregáció. Például: „nem szabad »nettósítani«, azaz a túlkereslet összeállításából levonni a túlkínálat összeállítását.” (85. old.) A második esszé kimutatja, hogy a hiánygazdaságban lehetetlen a hiány egyértelmű mérése, mert a vételi szándék hozzáigazodik a rendelkezésre álló kínálatához. Szimmetrikusan: a többletgazdaságban a fizikailag pillanatnyilag a vevő rendelkezésére álló készlet is felülmúlja a keresletet, de potenciálisan, a többletkapacitások igénybevétele révén még sokkal több árut lehetne kibocsáthatani, ám ettől a korlátozott kereslet tartja vissza. A termelé-

si-eladási szándék egyértelmű mérése lehetetlen, mert ezek mentális jelenségek, a reális gazdasági folyamatokban mindig csak a rövidebb oldal mérhető. Ez is eredeti és fontos gondolat. A kielégítetlen kereslet, illetve a kielégítetlen kínálat mérésének lehetetlensége a makroökonómia fontos tételeit kérdőjelezi meg.

A várható hozadék: új, talán szokatlan eredményekre juthatunk, ha „szemüveget cserélünk”, és *figyelembe vesszük „a piac többletgazdasági jellege” által előidézett tartós hatásokat.* Azt például, hogy a többletgazdaságban a termelő-eladó bármennyire próbálja is manipulálni a vevőt, „a kellő készletek és »ugrásra kész«, könnyen mozgósítható kapacitástartalékok jelenléte lehetővé teszi, hogy a fogyasztó kedve szerint válogasson a kínálatban és visszautasítsa azt, ami nem igazán kedvére való” (127. old.).

A kutató-elemző sikeresélyét javítja, ha a hipotéziseinek, kutatási tervének kidolgozásakor figyelembe veszi a többletgazdaság kiiktathatatlanság jellemzőit. Hogy „rugalmasabb, működése simább, zökkenő mentesebb, mint a sokkal merevebb, a hiányjelenségek által sokszor megzavart hiánygazdaságé” (12. old.). Ugyanez áll a gazdasági szereplők közötti koordinációra. A gyors adaptáció hozzájárul a kapitalista rendszer termelékenységének növekedéséhez. „Ám a tárgyilagosság szellemében hozzá kell tenni: az olajozottság érdekében nagy tőkét kell lekötöni készletek és kihasználatlan kapacitások formájában.” (139. old.)

A többletgazdaság tartós és kiküszöbölhetetlen árnyoldalaira is figyelni kell a kutatási terv összeállításakor. Hogy itt „nyíltan jelentkeznek a jövedelem és a vagyon elosztásának egyenlőtlensége” (129. old.). Hogy tartósan jelen van a korrupció, ám az iránya más, mint a hiánygazdaságban. Az utóbbiban „a vevő próbálja sokféle módon, köztük korrump eszközökkel is befolyásolni az eladót. Többletgazdaságban fordított az irány: az eladó használ egyebek mellett korrump eszközöket a vevő megnyerésére.” (132. old.)

Az első tanulmányban tárgyalt innováció is a többletgazdaság kiiktathatatlanság jellemzője. A túlkínálat nélkül nemcsak az innovációs nyomás

szűnik meg, *de a piac is másként működik. Elveszti dinamikáját, és az eladók túlhatalmán alapuló kényszer intézménye lesz.* Hiszen „ha nincs többlet, akkor az eladók között nincs verseny” (126. old.).

A firenzei Galleria dell'Accademia-ban minden napszakban renegetesen nézik Michelangelo *Dávidját*. Nagy, reprezentatív csarnokban áll, sokfelől csodálhatjuk a harmonikus arányokat. Fantasztikus szobor, ám az egyik mellékteremben álló négy rabszolgotörz, az arány- és súlypontproblémák miatt, vagy a művész szeszélyéből félbemaradt művek drámája, a befejezetlenség kínálta interpretációs lehetőségek átgondolása és átélése nélkül aligha értjük a szobrászat nehézségeit és kockázatait.

LAKI MIHÁLY

Csukovits Enikő Magyarországról és a magyarokról

NYUGAT-EURÓPA MAGYAR-KÉPE A
KÖZÉPKORBAN

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Bp., 2015. 307 old., 3000 Ft

E könyv témája mindig is foglalkoztatta a magyar történetírást, és körülötte a közelmúltban újra megélenkültek a kutatások, de monografikus feldolgozás – a számos részeredmény ellenére – eddig még nem született róla. Csukovits Enikő erre vállalkozott, és ehhez egy széles körű anyaggyűjtés nyomán új szempontú tematikus rendszerezéssel lát hozzá. Hogy a Magyarországról alkotott kép megfelelő kontextusba kerüljön, áttekinti az európai „földrajzi megismerés” alakulását az antik kezdetektől a középkor végéig. Ezután pedig részletesen számba veszi és rendszerezi mindazokat a történelmi forrásokat, amelyek a „külföld”, pontosabban a „Nyugat” Magyarországról alkotott – változatos részletességű, pontosságú – ismereteiről tanúskodnak. A könyv elemzése erre a talapzatra épülnek. Öt kérdéskört tárgyal, minden eset-

BUDAIKISZA

Főszerkesztő: Wessely Anna

Harsányi Tamás (tördelőszerkesztő), Sebes Katalin (szöveggondozó)

A szerkesztőbizottság elnöke: Laki Mihály

Szerkesztőbizottság: Bodnár M. István, Erős Ferenc, Gecser Ottó, Gyáni Gábor, Kálmán C. György, Klaniczay Gábor, Lakner Judit, Madarász Aladár, Majtényi László, Pajkossy Gábor

28. évfolyam 2. szám

2016. ősz - tél

BÍRÁLAT

Nagy Ágoston: Tankönyvek, nemzetfogalmak	Lajtai L. László: „Magyar nemzet vagyok” Az első magyar nyelvű és hazai tárgyú történelemtankönyvek nemzetdiskurzusa	99
Gébert Judit: Hogyan legyünk engedetlen polgárok?	Misetics Bálint (szerk.): Polgári engedetlenség és erőszakmentes ellenállás	106
Istvánkó Bea: Múzeum-optimizmus	Ébli Gábor: Az antropológizált múzeum Közgyűjtemények átalakulása az ezredfordulón Ébli Gábor: Hogyan alapítsunk múzeumot? Tanulmányok a művészet nemzetközi intézményrendszeréről Ébli Gábor: Múzeumánia Egy kulturális élménygyár európai modelljei	113

PROBLÉMA

Márkus György	A kultúra útjai (Erdélyi Ágnes bevezetőjével)	122
John Dunn	Eldöntetlen elsőbbség	139
Molnár Péter	Nagy Károly Keleten Egy legenda keletkezési mechanizmusai	148

SZEMLE

Tallián Tibor	Péteri Lóránt: Mahler, a scherzo és a „kísérteties”	179
Laki Mihály	Kornai János: Dynamism, Rivalry and the Surplus Economy Two essays on the Nature of Capitalism	181
Klaniczay Gábor	Csukovits Enikő: Magyarországról és a magyarokról Nyugat-Európa magyar-képe a középkorban	184
Pajkossy Gábor	Deák Ágnes: „Zsandáros és policzajos idők” Államrendőrség Magyarországon, 1849–1867	189
Pléh Csaba	Kovai Melinda: Lélektan és politika Pszichotudományok a magyarországi államszocializmusban, 1945–1970	192
Erős Ferenc	Adam Bžoch: Pszichoanalízis a periférián A pszichoanalízis története Szlovákiában	197